

Rakvere linna ajalooost

J. EESSAAR, Rakvere I keskkooli ajalooõpetaja

Rakvere linna ajalugu algab XIII sajandist, kui meie maale tungisid saksa ja taani rööv vallutajad.

Kuna eestlased osutasid sakslastele Lõuna-Eestis visa vastupanu, pöördus piiskop Albert 1218. a. abipalvega Taani kuninga Valdemar II poole, et viimane abistaks neid Eesti alistamisel. Taani oli tol ajal võimsamaid põhjarikke ja võis aidata vallutajaid eriti oma laevastikuga mere poolt. Taani kuningas nõustus, kuid mitte sellepärast, et aidata saksa agressoreid, vaid ka temal olid vallutussihid.

Milline oli piiskop Alberti ja Taani kuninga vahelise kokkuleppe sisu, pole teada, võib-olla oli see vaid suuline, kuid Taani kuningas nähtavasti ei usaldanud sakslaste lubadusi ja pöördus enne sõjaretkele asumist Rooma paavsti poole nõusoleku ja toetuse saamiseks, et ta võib liita Taani kuningriigiga need alad, mis võidab paganatelt. Taani kuningas saigi paavstilt vastava bulla, mis oli tal esi-

tamiseks võimalike lahkkelide puhul sakslastega.

1219. a. suvel randuski Taani 1500 laevast koosnev laevastik kuninga isiklikul juhtimisel Rävälä sadamas Lindanisa linnuse kohal, mida vene allikad nimetavad Kolõvaniks. Lindanisa linnuse kohale ehitatud taanlaste kindlust hakati nimetama Taani linnaks (Tallinn).

Kindlustunud Räväläs, lahkus Taani kuningas ise Eestist, jättes asehaldurina Eesti- maale piiskop Andree, kelle ülesandeks jäi ristida eestlasi ja organiseerida maa halduslik korraldus.

Sakslaste poolt oli seni tegelik ristimine teostatud lõunapoolsetes maakondades. Nüüd algas taanlaste ja sakslaste vahel võitlus paganate ristimisel, et selle kaudu kindlitada oma õigusi maavaldustele. Mõlemad pooled saatsid välja preestrid, kes püüdsid võimalikult palju inimesi ristida.

1219. a. saadeti tõenäoliselt kaks rühma preestrid

Tallinnast taanlaste poolt Põhja-Eestisse paganaid ristima — üks maad mööda, teine Viru tähtsama sadama kaudu Virumaale. Arvatavasti ristiti suurem osa virulasi Toolse kaudu randunute poolt. «Taanlased ristisid ümber ja hirmutamiseks koguni poosid üles virulasi ja järvalasi, kes laskisid end veel ristida sakslaste poolt. Saksa papid aga riisuti taanlaste poolt paljaks ja kihutati Põhja-Eestist minema. Kõik see näitas, et ristisu toomine oli saksa ja taani rööv vallutajate ainult välisteks katteks uute maade ja ekspuuteeritavate ahnitsemisel, rahulike elanike röövimisel, orjastamisel ja massilisel tapmisel.»¹⁾

Nii jäi kogu Põhja-Eesti, sealhulgas ka Rakvere, taanlaste võimu alla. Et end kindlustada, ehitasi nad Rakvere lossi, mis langeb aastasse 1223. Rakvere lossi eelkäijana võiksime oletada eestlaste muinaslinnust Tarvanpääd ja linna ennast pidada suurema muinas-Eesti linnatoolse küla — Tõrma — kaubandusliku tähtsuse pärijaks. Tarvanpääd

¹⁾ «Eesti NSV ajalugu», Tallinn, 1952. 40. lk.

võidi hävitada nagu hävitati palju teisi linnuseid vallutajate poolt. Seda oletust võivad tõestada või ümber lükata arheoloogilised kaevamised Rakvere Vallimäel.

Vene vanimates allikates nimetatakse Rakveret Rakubor ehk Rakuvor. Kuna samal ajal algas kaubanduslik läbikäimine Saksa linnade ja Novgorodi vahel, oli Rakvere talvel, kui meri oli jääs, transiit-kaubapunktiks. Lossi ümber tekkis varsti alev, mis kiiresti kasvas.

1302. a. andis Taani kuningas Erich Menved alevile linna õigused. Uus koloonia ei toonud aga Taani kuningale erilist tulu; pärast seda tuli siin pidada sõjaväge, mis nõudis kulu. 1343. a. Jüriöö ülestõus heidutas Taani kuningat niivõrd, et ta müüs 1346. a. Virumaa koos Rakvere ja Narva linna, losside ja nende õigustega Saksa Ordule. Järgmisel aastal andis Saksa Ordu Harju- ja Virumaa üle Liivi Ordule.

XVI sajandil kujunes Rakvere kaubanduslinnaks, kus oli umbes 400 maja. Sellest ajast kirjutas kroonikakirjuta-

ja Russov: «Orduvalitsuse ajal elas Rakveres rikas kodanikurahvas ja seal oli hea toidus ja kõik asi oli odav, vakkrukkeid maksis 4 lüübeki killingit, härg 3 taalrit, vaat õlut 1 salvguldeni. Maa oli täis aadlikke, kes kõik said, mis neil tarvis oli, Rakvere alevist, mis teistele käsitöölilistele mitte kahjuks ei olnud, misläbi nad üleemeelisteks ja uhketeks läksid ja oma hääl päevil enam ei teadnud, mis pidid tegema. Sellest tuli suurema hulga metsik ja korratu elu, sest söömine, joomine, prassimine päevad ja ööd ja peksmine, pistmine, kisklemine olid Rakveres kõige suurem au ja kiitus, ja kellel oli arm palge peal, uhkustas sellega nagu mõni mees kuldkeega ja niisugune mees võis Rakveres igal ajal eestantsija olla. Niisugust armu näos pidasi nemad suureks mehise märgiks ja see oli tervel maal tuntud ja nimetati sellepärast Rakvere küüneks. Ja kui kedagi nähti, kel arm näos, siis öeldi ikka: «See võiks Rakveres ausasti eestantsija olla». Aga mõned mõistlikud inimesed löid risti ette ja ütlesid:

«Jumal võtku neid hoida Viljandi hüppamise, Paide joomise ja Rakvere eestantsimise eest...» Rakverlased pidasid kodanikufoogti või kohtumehe suureks julguseks, kui see julges kirikus vastu rääkida õpetajale, kui ta kantslist rakverlaste patte noomis...» ¹⁾

Siinjuures pole üleliigne meenutada, et Russov oli feodaalidesõbralik kroonikakirjutaja, kes kirjeldas valitseva, rikka kihi head elu, jättes mainimata, kuidas nälgis tol ajal pärisorjastatud eesti talupoeg.

«Venemaa majanduslik arenemine nõudis vaba väljapääsu Balti merele. See oli hädavajalik kaubanduse arendamiseks, poliitiliste ja kultuuriliste sidemete tugevdamiseks teiste Euroopa riikidega». ²⁾ Liivi Ordu aga püüdis kõigiti takistada Venemaa suhtlemist Lääne-Euroopa riikidega. Te-

¹⁾ «Liivimaa kroonika», B. Russov, Tartu, 1920. 91. ja 92. lk.

²⁾ «Eesti NSV ajalugu», Tallinn, 1952. 79. lk.

da toetasid selles ka Poola, Leedu ja Rootsi. Vene tsaar Ivan IV asus lahendama merele väljapääsu küsimust.

1558. a. algas Vene-Liivi sõda. Jaanuari lõpul tulid vene väed üle piiri ja 11. mail langes tugevasti kindlustatud Ivangorod ja varsti selle järel Rakvere. Sakslased põgenesid kabuhirmus Tallinna. Kaasagne kroonik jutustab, kuidas sakslased olevat põgenenud isegi puude ja põõsaste eest, neid vene sõjameesteks pidades.

Pärast Rakvere vallutamist parandasid võitjad lossi ja paigutasid siia oma garnisoni. Lossi ees olev mägi kaevati põiki järsult läbi ja piirati mõlemalt poolt tugeva müüri-ga, püstitati jämedatest pak-kudest tugevad kaitsevallid ja täideti raskete kividega. Väljaspoole müüre ehitati pal-kidest tugevad eeltornid. Sis-sepoole müüre ehitati hulk puust maju, kuhu paigutati mitu tuhat meest. Vanasse lossi paigutati moonalaod ja vangikongid ning siin asus elama vojevood.

(Järgneb)

Rakvere linna ajalooost

I. EESSAAR, Rakvere I keskkooli ajalooõpetaja

(Algus «Punases Tähes» nr. 42)

Et saada kiiresti ehitusmaterjali, lammutati linnas kõik kivist hooned, isegi klooster, kirik ja gildimaja. Rakvere lossist sai tugev kindlus ja Vene vägede tähtis strateegiline punkt.

Ivan IV ei suutnud aga end Baltimail kindlustada, kuna tal tuli tegemist teha mitme vaenlasega. Ordu pöördus abipalvega Rootsi poole ja teda toetasid ka Poola ja Taani.

1568. a. tungisid sakslased ootamatult Rakverre ja põletasid linna majad väljaspool lossimüüre viimase ni maha. Ka 1572. a. olid Rootsi ja Vene vägede vahel suured lahingud. Rootslased löödi küll taganema, kuid nad jõudsid siin ümbruskonna talupoegi riisuda.

Samal aastal kogus Ivan IV suured väeosad Rakverre. 1573. a. tungisid Vene väed siit Paideni ja vallutasid selle. Ka Pärnu vallutati tormijooksuga, kuid Tallinnat ei suudetud vallutada selle tõttu, et seda varustati mere poolt, laevastik aga Venemaal puudus.

Venemaa võidud hirmutasid tema läänenaabreid. Loodi sõjalisi liite Venemaa vastu.

1. jaanuaril 1574. a. ilmus Tallinnast Rootsi väesalk Rakveret piirama. 13. jaanuaril jõudsid Tallinnast kohale ka suurtükid. Kui esialgselt ehitatud fleššid ei võimaldanud lossi vallutamist, siis ehitati märtsis uued. Loss jäi siiski vallutamata. Piirajad kaotasid üle 1000 mehe. Rootslased katsusid nüüd õnne maa alla kaevamisega, kuid venelased tegid nn. vastukaevamisi ja nii nurjusid rootslaste plaanid. Rootslaste sõjaväe hulgas oli ka sakslasi ja šotlasi. Et šotlasi oli piiramisel langenud rohkem kui sakslasi, tekkis nende vahel tüli, mis peagi muutus tapmiseks. Venelased jälgisid seda kindluse vallilt ja tundsid rõõmu. Pärast seda tüli tuli hulk šotlasi venelaste poole üle.

25. märtsil lahkus demoraliseerunud Rootsi väeosa Rakvere alt ja hajus tappes ja riisudes mööda maad laiali.

Jaanuaris 1581 tuli üks Rootsi väesalk eesotsas Pontus de la Gardiega Viiburist

mööda jääd üle Soome lahe Eestisse ja tungis 20. veebruaril Rakverre. Tallinnast tuli rootslastele abiväge ja piiramissuurtükke. 1. märtsil hakati Rakvere kindlust tulistama. Süttisid puust eelkindlused. Kaitsjad ei suutnud tulele piiri panna ja süttasid ka seespool müüre asuvad puumajad, et rootslased siia ei asuks, ise aga taganesid vanasse lossi.

Vahepeal jõudsid kohale rootslaste müüripurustajad ja alustasid tegevust. Kaitsjate seisukord muutus raskeks ja kindluse ülem vojevood Stepan Saburov alustas rootslastega läbirääkimisi.

Ivan IV pidi oma jõud koondama Venemaale sissetunginud Poola vägede vastu. Rootslastel õnnestus 1580.—1581. a. vallutada Põhja-Eesti.

Kuigi Vene-Liivi sõda ei suutnud lahendada Venemaa Balti merele väljapääsu ülesannet, purustati ordu ja piiskoppide röövriigikeste süsteem ning likvideeriti reaktiooniline feodaal-katoliiklik aristokraatia.

Eesti ala jagas pärast Vene-Liivi sõda mitu riiki. Kohutavalt laastas maad Rootsi ja Poola vaheline sõda Eesti ja Läti ala pärast. «Sõjaraskus-

te all kannatas kõige rohkem talurahvas, kellelt võeti ta viimane. Sellega kaasnes 1601.—1602. a. raske ikaldus. Sõja, nälja ja puhkenud taudide ohvriks langes XVII sajandi algul kuni 2/3 kogu eesti rahvast.»¹⁾

1602. a. läks Rakvere Poola alla. 1605. a. haarasid ta tagasi rootslased. 1629. a. rahuga Poola ja Rootsi vahel sai viimane õigused Liivimaa valdustele.

Vene ja Rootsi vahel lõppes sõda 1617. a. Stolbova rahuga, mille põhjal Venemaa lõigati ära Balti merest ja ta kaotas oma põlised kindlused: Jam, Koporje ja Ivangorod.

Rahuläbirääkimistest Stolbovas võttis Rootsi esindajana osa Hollandi, Seelandi ja Friisi kõrgema nõukogu lii-

¹⁾ «Eesti NSV ajalugu». Tallinn, 1952. 86. lk.

ge²⁾ Rejnhold von Brederode. Rootsi huvide osava kaitsmise eest annetas Rootsi kuningas Gustav Adolf 1618. a. Brederodele Rootsi vabahärra von Wesenbergi aunime ja kinkis talle Rakvere lossi ühes 20 adramaaga parandatavaks laenuks. Alaliste sõdade tõttu vajas Rootsi välislaene, mille juures Brederode oli mitmel juhul vaheltsobitajaks. Nende teenete eest anti talle 16. mail 1629. a. Rakvere loss ühes maaga pärisomanduseks, mis kinnitati Rootsi kuninga käskkirjaga 1631. a. Nii muutus Rakvere mõisnik Wesenbergi pärisomandiks. Linn katsus oma õigusi mitmel korral tagasi saada, läkitades isegi saadikuid Stokholmi. Kõik oli tagajärjetu. Kuninga kinkekirj jäi kehtivaks ja linn Wesenbergi eraomandiks.

²⁾ «Sõda Valmari linna all ja Rakvere linna õnnetu kadumine». J. Jung. Tartu, 1876. 58. lk. (Järgneb)